

Nieuwsbrief

ADLO-project: Natuur- en landschapsbeheer met kleine herkauwers: duurzaam bedrijfsmanagement en rendabiliteit.

J A A R G A N G 2, N R. 7

D E C E M B E R 2 0 0 9

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Vlaamse Schapenhouderij vzw
Ieperseweg 87
8800 Rumbek/Beitem
T 051 27 32 27
F 051 24 00 20
E griet.dewaele@west-vlaanderen.be

Projectpartners

Vlaamse Schapenhouderij vzw
Dierengezondheidszorg Vlaanderen
Zoötechnisch Centrum KUL

IN DIT NUMMER:

Voorwoord	1
Begrazingsprojecten en de lammerperiode	2
Leverbot infectie op gering niveau	5
Giftige planten in de schapenhouderij: deel 2	6
In de kijker	

Dit project wordt gefinancierd door het Departement Landbouw & Visserij en de Europese Unie

Met steun van de Vlaamse overheid

Voorwoord

Waarde lezer,

In deze donkere periode van het jaar bezorgen wij u nieuwsbrief nr 7 in het kader van het ADLO-project 'Natuur - en landschapsbeheer met kleine herkauwers: duurzaam bedrijfsmanagement en rendabiliteit'.

De laatste week zijn geiten- en schapenhouders opgeschrikt door de alarmerende berichten uit Nederland en onze grensstreek in verband met de Q-koorts. Het was een hot-item in de berichtgeving. Het feit dat de ziekte ook de mens treft maakt dat deze uitbraak bijzonder gevoelig ligt op maatschappelijk vlak. Onze schapenhouderij heeft als gevolg van de blauwtongepidemie in 2006 en 2007 desastreuze jaren meegemaakt. De gevolgen van blauwtong zijn niettegenstaande de vaccinaties in 2008 en 2009 nog blijven nazinderen in de bedrijfsvoering van vele bedrijven. We kunnen een uitbreiding van de Q-koorts in Vlaanderen missen als de pest. Vandaar als vaccinatie technisch mogelijk is en haalbaar en betaalbaar is en de risico's in onze regio reëel worden/zijn dat naar ons gevoel dan niet mag gearzeld worden om de beslissing tot vaccinatie te nemen. De sector van de kleine her-

kauwers zal een nieuw crisisjaar, het derde in 5 jaar tijd, nauwelijks overleven.

In dit nummer van de nieuwsbrief brengen we jullie een artikel van Bert Driessen en Rony Geers in verband met de aflamperiode in beheerssituaties. Dit is de delicaatste periode van het jaar voor de schapenhouder, een periode die beslist over zijn bedrijfsresultaten, ook de financiële. Het is tegelijk de periode waar op jaarbasis de helft van de totale arbeidstijd per ooi dient besteed te worden (4 à 6 uur per ooi).

Guido Bertels brengt jullie het tweede artikel omtrent giftige en voor schapenhouderij gevaarlijke planten, ditmaal voorkomend op gewone bodems.

Ons ras in de kijker is deze keer de Swifter. In iets betere beheerssituaties biedt dit ras zeker mogelijkheden. Het koppelt vruchtbaarheid en groei aan een gemiddelde belevleesdheid.

We wensen u veel leesgenot, een goed einde jaar en het allerbeste voor 2010.

A. Calus
Voorzitter VSH

Begrazingsprojecten en de lammerperiode

Of schapen met als doel vleesproductie, melkproductie of het uitvoeren van begrazingsprojecten hebben, de lammerperiode is steeds een kritieke periode voor de schapen. Er zijn een aantal factoren waarop men dient te letten om het sterftepercentage bij pasgeboren lammeren zo laag mogelijk te houden. Geboortegewicht, omgevingstemperatuur, moedergedrag en het gedrag van de lammeren zijn enkele belangrijke parameters die de overlevingskansen van de lammeren in de periode direct na de geboorte in sterke mate bepalen.

Het risico op lammersterfte is het grootst in de eerste dagen na de geboorte, met als grootste risicoperiode de eerste levensdag⁽¹⁾. Het behoeft dan ook geen betoog om deze kritieke periode, zowel voor de lammeren als de ooiën, intensief op te volgen.

Het is voor jonge lammeren moeilijk om hun lichaamstemperatuur te handhaven bij slechte omstandigheden. Bij koud, nat en winderig weer raken lammeren, en zeker deze met een laag geboortegewicht, snel onderkoeld. Onderkoeling kan ontstaan ten gevolge van extreme koude (afkoeling) of onvoldoende warmteproductie (zuurstofgebrek bij geboorte, hormonale problemen, onvolgroeidheid bij geboorte en onvoldoende melkopname)^(1,2). Schapen (en ook lammeren) kunnen goed tegen vrieskoude, zolang ze goed gevoed zijn en droog zitten (en liefst uit de wind)⁽¹⁾. Een warmtelamp direct na geboorte zorgt ervoor dat het lam snel opdroogt, zijn lichaamstemperatuur behoudt en actief naar uierspenen gaat zoeken.

Foto 1: Opfok van moederloze lammeren (ZTC-KHK, 2009).

Lammeren met een laag geboortegewicht hebben minder weefselreserve, zijn minder vitaal, doen er langer over om recht te staan, uier te zoeken en te drinken en hebben een lagere lichaamstemperatuur dan zwaardere lammeren. Een laag geboortegewicht is dan ook de belangrijkste risicofactor voor lammersterfte. Een laag geboortegewicht (te weinig foetale groei) is vaak het gevolg van ondervoeding van de drachtige ooi (en dat reeds vanaf de bevruchting). Dus het is voornamelijk dat de ooiën vanaf het dekseizoen voldoende voeder ter beschikking hebben. En dat is niet steeds evident, zeker niet in heidegebieden⁽³⁾. Bij ondervoede ooiën is er een groter risico op een te kleine placenta en te weinig afzet van foetale vetreserves die het lam na de geboorte nodig heeft. Bovendien vertonen deze ooiën ook minder goede moederzorg en meer verstotingsgedrag. De lammeren blijken na het spenen ook sterker te reageren op stresssituaties^(1,2).

“Begrazingsprojecten
en de
lammerperiode”

Op het einde van de dracht zorgt ondervoeding niet enkel voor kleine lammeren, maar ook voor minder uierontwikkeling en een lagere melkproductie. Hierdoor is er voor deze al kleinere lammeren bovendien nog eens minder biest en later minder melk beschikbaar. Aangezien pasgeboren lammeren slechts over een beperkte immuniteit beschikken, is de biestopname van cruciaal belang. De biest- en later melkopname hangen niet enkel af van de beschikbaarheid, maar ook van de band tussen moeder en lam. Deze laatste kan verstoord zijn door ziekte of ondervoeding van de ooi, stress, uitputting van de ooi, onervarenheid van eersteworpsooien, door scheiding van moeder en lam, agressiviteit van de ooi, onvoldoende lang laten zuigen of pijn (t.g.v. het geboorteproces)^(1,2). Om enerzijds de lammeren gemakkelijker de weg naar de uier te laten vinden en anderzijds het geboorteproces meer hygiënisch te laten verlopen, kunnen de ooien tijdens de drachtperiode worden geschoren.

Naast het geboortegewicht zijn er nog andere risicofactoren: ooien die voor het eerst aflammeren hebben meestal kleinere lammeren en hebben nog niet eerder moedergedrag kunnen ontwikkelen; meerlingen lopen een extra risico (bovenop het effect van een lager geboortegewicht); er sterven meer jonge rammen dan jonge ooien; en het gedrag van het pasgeboren lam. Het is namelijk het lam zelf dat moet rechtstaan, de uier moet zoeken en moet zuigen, ook al wordt dit gedrag gestimuleerd door moedergedrag. Naast de invloed van de biest, is het belangrijk dat lammeren na de geboorte snel leren drinken. Dit bevordert namelijk de binding tussen moeder en lam. Een goede band is belangrijk voor de voeding van het lam gedurende de zoogperiode. Bovendien blijkt er onder 'geadopteerde' lammeren meer sterfte te zijn. Lammeren zonder band met een ooi (al dan niet de biologische moeder) hebben dan ook weinig overlevingskansen. Bij meerlingen ontstaat de band tussen moeder en lammeren minder snel. Ook geboorteproblemen (te groot lam voor bekkenopening, verkeerde ligging...) die leiden tot kwetsuren en pijn, beïnvloeden de moeder-lam-band negatief^(1,2).

Foto 2: Ardense voskoppen, ooien en lammeren op de weide bij de familie Hermans (ZTC-KHK, 2009).

Bij het aflammeren in openlucht is de kans op infecties kleiner dan in een stal, maar het risico op onderkoeling en uithongering is groter⁽²⁾. Uithongering kan gevolg zijn van meerdere factoren: zwakte, concurrentie van andere lammeren, slechte moedereigenschappen van de ooi, onvoldoende melk beschikbaar...

Om geboorteproblemen bij extensief gehouden schapen te beperken, is het aangewezen om voor vlot lammerende rassen te opteren in plaats van sterk geconformeerde vleesrassen. Het is namelijk belangrijk dat de ooiën voldoende uitgegroeid zijn op het moment dat ze moeten aflammeren^(1,2). Dus laat de dieren niet op te jonge leeftijd dekken, maar zorg ervoor dat het lichaam en het bekken voldoende ontwikkeld zijn zodat het lammeren vlot kan verlopen. Toch is een keizersnede soms aangewezen om heel wat dierenleed te voorkomen, mits uitgevoerd met een adequate verdoving en pijnmazorg⁽⁴⁾. Naast het toedienen van epidurale verdoving, zijn hygiëne bij geboortehulp en toepassen van de juiste antibioticabehandeling nadien uiterst belangrijk⁽⁵⁾.

Doorgaans lammeren ooiën in het voorjaar. Soms wordt er om financiële redenen (het aanbieden van slachtlammeren buiten het normale seizoen kan een betere verkoopprijs opleveren) geopteerd om buiten dat normale lammerseizoen de ooiën te laten aflammeren. Bedenk dan wel dat de lammeren dan in mindere mate van de sterke grasgroei in het voorjaar of zomer kunnen profiteren en om een goede groei te bewerkstelligen, bijgevoerd dienen te worden. Bijvoeding wordt dan weer in bepaalde begrazingsgebieden, voornamelijk natuurgebieden, niet toegelaten.

Conclusie

Om het lammeren van de ooiën en de lammeren zelf tijdens de eerste levensdagen zo goed mogelijk op te volgen, laat men het lammerproces best in een stal plaatsvinden. Zo kan het geboorteproces, de levenskracht van de lammeren en de ooi (uierconditie, gedrag en melkgift) intensief worden opgevolgd. Enkel een intensieve opvolging, alertheid en vele werkuren kunnen een lammerseizoen tot een goed einde brengen.

*Bert Driessen (K.H.Kempen & Zoötechnisch Centrum)
en Rony Geers (Zoötechnisch Centrum – K.U.Leuven)*

Geraadpleegde literatuur

- Dwyer, C. M. (2008). The welfare of the neonatal lamb. *Small Ruminant Research*, 76, 31-41.
- Mellor, D. J., & Stafford, K. J. (2004). Animal welfare implications of neonatal mortality and morbidity in farm animals. *The Veterinary Journal*, 168, 118-133.
- Van Isterdael, J., Robijns, L., & De Blust, G. (1990). De schaapskudde op de Kalmthoutse heide onderzoek naar de achtergronden van het beheer, de voeding van de dieren, de rendabiliteit van de kudde en de effectiviteit van het beheer. Rapport K.U.Leuven, Zoötechnisch Centrum.
- Sossidou, E., & Driessen, B. (2007). Introduction to welfare principles in sheep production systems. Thessaloniki.
- Scott, P. R. (2005). The management and welfare of some common ovine obstetrical problems in the United Kingdom. *The Veterinary Journal*, 170, 33-40.

Dit bericht kregen wij van onze Nederlandse collega's.

Leverbotinfectie op gering niveau

De werkgroep Leverbotprognose verwacht een lichte leverbotinfectie¹ door het gunstige droge herfstweer. De werkgroep adviseert veehouders om schapen en rundvee alleen na onderzoek te behandelen tegen een leverbotbesmetting. Let bij de behandeling op het gewicht van de dieren voor het bepalen van de juiste dosering.

Door relatief droge herfst lage besmetting

De maanden september en oktober zijn respectievelijk droog en normaal geweest ten opzichte van het langjarig gemiddelde. Door de droge septembermaand en de hoeveelheid neerslag van oktober die regelmatig was verspreid over de gehele maand, stond er in deze periode geen water in de greppels. Voor het afzetten van de infectie door de slak is een combinatie van een nat milieu en een voldoende hoge temperatuur noodzakelijk. Deze situatie is in de afgelopen maanden zelden voorgekomen en daardoor is er hooguit een lichte infectie door de slak afgezet. Maar in gebieden met een hoge waterstand (vochtig/nat milieu) blijft een leverbotinfectie altijd mogelijk.

Alleen behandelen na onderzoek

In het algemeen blijft de Werkgroep Leverbotprognose bij haar advies om schapen alleen na onderzoek te behandelen. Bij voorkeur de schapen verweiden naar goed ontwaterde percelen. Voor rundvee is het van belang om eerst onderzoek te laten doen naar de ernst van de besmetting.

Wanneer uit onderzoek blijkt dat runderen moeten worden behandeld, moet dat bij melkgevend dieren gebeuren tijdens het hele jaar aan het begin van de droogstand.

Bij twijfel is het zinvol om bij de Gezondheidsdienst voor Dieren bloedonderzoek te laten verrichten. Per diersoort (bij voorkeur dieren na hun eerste weideseizoen) zijn voor een goed onderzoek vijf monsters per leeftijdscategorie nodig.

Voorkom resistentie

In verband met het voorkómen van resistentie is het bij het behandelen van zowel schapen als rundvee van het grootste belang om het juiste gewicht van het dier te schatten of te meten, zodat de juiste dosis van het geneesmiddel wordt toegediend.

Ter controle op het effect van een behandeling wordt geadviseerd om drie weken na de behandeling mestonderzoek te laten doen. Hiervoor is een mengmonster van 5 – 10 dieren per leeftijdscategorie nodig (gepooled mestonderzoek).

¹ De leverbotziekte, die voornamelijk voorkomt bij runderen, schapen en geiten, wordt veroorzaakt door een platworm die zich in de lever bevindt. In de levenscyclus van de leverbot fungeert de slak als tussengastheer die voornamelijk leeft in het greppelmilieu. Leverboteieren komen met de mest op het land. Het larfje dat uit het leverbotei komt besmet de leverbotslak die na ontwikkeling staartlarven loslaat welke zich op het gewas vastzetten als infectieuze cysten. Bij ernstige leverbotinfecties kan dat bij schapen en geiten de dood tot gevolg hebben, terwijl bij runderen verminderde melkgift en slechtere groei optreedt. Behandeling van een leverbotinfectie bij schapen, geiten, kalveren en pinken is mogelijk met bestaande leverbotmiddelen. Deze leverbotmiddelen kunnen niet worden gebruikt bij dieren die melk geven voor humane consumptie.

Persbericht van het [Centraal Veterinair Instituut van Wageningen UR](#) en de [Gezondheidsdienst voor Dieren](#) (NL)

Meer Informatie:

C.P.H. Gaasenbeek tel. 0320-238106, E-mail: cor.gaasenbeek@wur.nl

L. Moll tel. 06-53939625, E-mail: l.moll@gddeventer.com

“Leverbotinfectie
op gering niveau”

Giftige planten in de schapenhouderij: deel 2

In de vorige editie van de nieuwsbrief behandelden we de 'risicoplanten specifiek voor natte graslanden'. Deze keer gaan we dieper in op risicoplanten op gewone bodems.

Risicoplanten op gewone bodems

5/ BASTERDKLAVER – *Trifolium hybridum*

Komt algemeen verspreid voor in graslanden vooral op zuurdere gronden.

Bevat een levertoxisch alkaloïde. Fotosensibilisatie wordt vermeld.

Matige giftig voor herkauwers. Pas na weken opname kunnen symptomen zichtbaar worden. Aangezien leveraantasting meestal geen specifieke symptomen geeft en makkelijk kan verward worden met leverbot-symptomen, is de diagnose van vergiftiging door Basterdklaver moeilijk.

Alle plantendelen zijn giftig. In de lente en bij vochtig weer is de concentratie het hoogst.

Foto van faculteit landbouw universiteit Gent

6/ JACOBSKRUISKRUID – *Senecio jacobaea*

Tweejarig kruid dat in heel Europa groeit, meestal op zonnige droge grasgronden.

Het groeigebied van de plant breidt zich geleidelijk uit in België.

Bevat een alkaloïde dat levertoxische is met levercirrose als gevolg. Een vergiftiging verloopt langzaam en kan over meerdere jaren opgebouwd worden. De opgelopen leverschade kan niet hersteld worden zodat de conditie van het dier geleidelijk achteruit gaat met vermageren, darmverstopping, geelzucht en finaal sterfte.

Ook honing van bijen die nectar uit Jacobskruiskruid halen bevat de gifstof.

De smaak van de plant is slecht zodat grazers het in verse toestand meestal niet eten. Er zijn echter gevallen bekend waar de plant ook vers begraaasd werd. Gemengd in hooi wordt de plant wel gegeten en behoud hij zijn giftigheid.

Hoewel herkauwers minder gevoelig dan paarden is het ook voor schapen en runderen schadelijk om regelmatig Jacobskruiskruid te eten.

Foto www.kruiskruid.nl

“Giftige planten
in de
schapenhouderij:
deel 2”

7/ TAXUS baccata

Deze wintergroene struik is verantwoordelijk voor het hoogst aantal slachtoffers door plantenvergiftiging. Het alkaloïde taxine heeft een verlamdende werking op het ademhalingscentrum en het hart. Sterfte volgt snel na opnamen door hart en ademhalingsstilstand. Van nature uit eten herkauwers niet makkelijk van de verse struik maar snoeisels in de wei-de wordt wel gemakkelijker opgenomen. Hierdoor zijn er al heel wat vergiftigingen veroorzaakt bij runderen, paarden en schapen.

8/ AMERIKAANSE VOGELKERS – Prunus serotina Ehrh

Bladverliezende boom of struik die ingevoerd werd omwille van zijn snelle houtgroei voor de mijnbouw. Door het ontbreken van natuurlijke vijanden is deze boom onze bossen aan het overwoekeren, vandaar ook de bijnaam “bospest”.

De bladeren bevatten blauwzuur dat bij grote inname tot blauwzuur vergiftiging kan leiden. Sinds een aantal jaren probeert men de Amerikaanse vogelkers uit onze bossen te verwijderen door selectieve kap. De enorme hoeveelheid zaden in de grond zorgt echter voor opslag van jonge boompjes. In een aantal bossen worden schapen met succes ingezet om deze opslag af te grazen. De schapen verdragen deze opname van blauwzuur mits ze niet te veel per keer opnemen en er voldoende ander groen voor handen is. De begrazing starten met een reeds gedeeltelijk gevulde pens buffert de giftigheid.

Foto's www.kortrijk-leuven.be

**“Risicoplanten
specifiek op
gewone
bodems”**

Dr. Guido Bertels
Dierenarts
Dierengezondheidszorg Vlaanderen

In de kijker: De Swifter

De Swifter is een schapenras dat in de jaren zeventig van vorige eeuw aan de landbouwuniversiteit van Wageningen werd ontwikkeld. De naam heeft het ras te danken aan het plaatsje waar de Minderhoutshoeve stond, de eerste boerderij waar de eerste SwifTERS gehouden werden, namelijk Swifterband in het Nederlands Flevoland. Swifter is het resultaat van een kruising tussen de Texel en het Vlaams schaap, maar ook het Belgische melkschaap wordt wel eens als dekram gebruikt in plaats van het Vlaams schaap.

SwifTERS zijn uitgesproken productieschapen: ze hebben een goede slachtkwaliteit en blinken uit qua groei. Om vleeslammeren te verkrijgen, worden Swifter-ooien door een vleeslamvaderdier, zoals de Texel of Suffolk, gedekt.

SwifTERS hebben ook een hoge vruchtbaarheid. Het bronstseizoen is lang en de ooiën hebben goede moedereigenschappen. SwifTERS werpen gemiddeld 2.5 lammeren per worp, die bijna altijd zonder problemen geboren worden. Dit schaap kan op rijkere gronden als grazer worden ingezet en levert daarbij nog slachtlammeren met goede marktwaarde.

Foto: Vlaamse hobbyfokkers van Geiten en Schapen, www.vhgs.be

“De Swifter”

De foto's zijn genomen voor het verplicht oormerken van beide oren.